

جامعه،

فرهنگ

و تکوین شخصیت

کودکان

و نوجوانان

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
سال جامع علوم انسانی

دکتر غلامعلی افروز

از جمله عوامل مؤثر در تکوین شخصیت فرد، جامعه و فرهنگ آن است. فرهنگ به معنای مجموعه ارزشها، باورها، نگرشها، آداب و رسوم هر جامعه است. نحوه تأثیر فرهنگ به معنای خاص آن در رفتار و منش انسان را می توان در مطالعات بین فرهنگی و مقایسه فرهنگیهای مختلف بهتر و بیشتر دریافت. فی المثل ارزش "کودک" و جایگاه و نقش "زن" در جوامع و فرهنگهای گوناگون، متفاوت است. همچنین کژرویه های اجتماعی و انحرافات اخلاقی در جوامع مختلف یکسان نیست و زمینه لجام گسیختگی های فرهنگی در بعضی از جوامع فوق العاده زیاد است. مطابق گزارشهای رسمی از سوی دولت امریکا، بیش از ۷۵ درصد از دانش آموزان مدارس این کشور به صورتهای مختلف مواد مخدر مصرف می کنند و سالانه درصد قابل توجهی از ایشان معتاد می شوند. مصرف سرسام آور مشروبات الکلی، افسارگسیختگی های جنسی و تولد ده ها هزار نوزاد نامشروع، ناپایداری کانون خانواده و دهها عامل ویرانگر و آسیبهای اجتماعی دیگر موجب شده است که بیش از ۵۰ درصد از تخت های بیمارستانی به بیماران روانی اختصاص یابد.

در هر حال در کنار دوکانون مقدس خانواده و مدرسه، که از یک سو خود متأثر از فرهنگ عمومی حاکم بر جامعه است و از سوی دیگر بر آن تأثیر می گذارد، ساختار جامعه و نهادهای فرهنگی نیز در تکوین شخصیت کودکان و

نوجوانان مؤثر است. میزان تأثیر پذیری افراد از فرهنگ عمومی و قدرت ایشان در تأثیر گذاری و تغییر ارزشهای حاکم بر جامعه به عوامل مختلفی از جمله زمینه تربیتی، استحکام پایه های نخستین شخصیت و آستانه و قدرت مقاومت آنها بستگی دارد.

اهمیت و حساسیت دوره ورود کودک از کانون خانواده به محیط مدرسه و نقش مدرسه در شکل گیری رفتارهای اجتماعی و شخصیت کودکان و نوجوانان بر همگان آشکار است. بدون تردید هرگاه کودک از خانواده ای که با بهترین و مؤثرترین روشها و شیوه های تربیتی، نیازهای اساسی او را تأمین کرده اند، با تجارب خوشایندی از دوستی و گذشت، ساده زیستی و ایشار، مهربانی و صداقت و خمیرمایه ای از شخصیت متعادل و دوست داشتنی، با نشاط خاطر و رضامندی درونی وارد مدرسه می شود و در محیط مدرسه نیز، رویه تربیتی مطلوب و فرهنگ متعالی خانواده با تأیید و تأکید کارگزاران مدرسه و همسالان کودک، ادامه یافته، بنیانهای نخستین رفتار و شخصیت کودک و نوجوان با مهر و محبت مستحکم می شود، بالطبع با چنین بستر و زمینه شخصیتی غنی، مقاومت دانش آموز، در حین تحصیل و پس از آن در پذیرش باورهای تازه و متفاوت و انحرافات و آسیبهای اجتماعی فوق العاده محسوس می گردد.

به عبارت دیگر زمانی که کودکان و نوجوانان با برخورداری از نعمت محبت و رویه غنی اخلاقی - تربیتی خانواده بهره گیری از درس عظوفت و زندگی مدرسه، با احساس خود-ارزشمندی، خودباوری، بالندگی فرهنگی و

بیش و بصیرت به نهادهای مختلف جامعه و مظاهر فرهنگی می‌نگرند، بدون کمترین تردید و تزلزل شخصیتی، با نقشی فعال و پویا، با احساس مسؤولیت و رسالت فرهنگی به زندگی اجتماعی خود ادامه می‌دهند. اما آن زمان که کودکی از یک خانواده سخت‌گیر، مستبد و تنبیه‌گر و یا از هم‌گسسته، بی‌قید و بی‌تفاوت نسبت به ارزشهای فرهنگی حاکم بر جامعه، با پایه‌های لرزان شخصیت و کوله‌باری از ناکامیها و عقده‌های کمبود محبت، پای به مدرسه می‌گذارد، اگر مدرسه با ساختار مطمئن و ارکان تربیتی محکم، با شناخت دقیق از ویژگیها و نیازهای کودک و اتخاذ تدابیر مؤثر تربیتی توفیق چندانی در بازپروری شخصیت کودک دیروز و دانش‌آموز و نوجوان امروز نداشته باشد، بدون شک شخصیت چنین فردی بیش از دیگران در معرض آسیبهای اجتماعی تهاجم فرهنگی واقع خواهد شد.

پیش و بصیرت به نهادهای مختلف جامعه و مظاهر فرهنگی می‌نگرند، بدون کمترین تردید و تزلزل شخصیتی، با نقشی فعال و پویا، با احساس مسؤولیت و رسالت فرهنگی به زندگی اجتماعی خود ادامه می‌دهند. اما آن زمان که کودکی از یک خانواده سخت‌گیر، مستبد و تنبیه‌گر و یا از هم‌گسسته، بی‌قید و بی‌تفاوت نسبت به ارزشهای فرهنگی حاکم بر جامعه، با پایه‌های لرزان شخصیت و کوله‌باری از ناکامیها و عقده‌های کمبود محبت، پای به مدرسه می‌گذارد، اگر مدرسه با ساختار مطمئن و ارکان تربیتی محکم، با شناخت دقیق از ویژگیها و نیازهای کودک و اتخاذ تدابیر مؤثر تربیتی توفیق چندانی در بازپروری شخصیت کودک دیروز و دانش‌آموز و نوجوان امروز نداشته باشد، بدون شک شخصیت چنین فردی بیش از دیگران در معرض آسیبهای اجتماعی تهاجم فرهنگی واقع خواهد شد.

هر قدر پایه‌های شخصیتی کودکان و نوجوانان با ریسمان محبت و همدلی خانه و مدرسه محکم و استوار شود، مقاومت ایشان در برابر محرکها و آسیبهای اجتماعی مثل: بزهکاری، استعمال دخانیات و مواد مخدر، گرایش به نوارها و فیلمهای مبتذل، خانه‌گریزی و خانه بدوشی، انحرافات اخلاقی، تمایلات خرابکارانه و... مضاعف خواهد شد.

علاوه بر نقش تعیین‌کننده تلویزیون^۱ به عنوان دانشگاه سراسری وارائه دهنده الگوهای متنوع فرهنگی، ایجادکننده نگرشهای تازه، انگیزه‌ها و تمایلات جدید، که مسلماً تأثیر بسزایی در تکوین شخصیت کودکان و نوجوانان دارد؛ رادیو، ویدئو، سینما، تأثر، باشگاههای هنری و ورزشی، همسایه‌ها، گروههای همسان، حلقه‌های دوستی، انجمنهای علمی، ادبی و مذهبی، مطبوعات و محیطهای شغلی و حرفه‌ای نیز هر کدام اثر خاصی بر روند تکوین شخصیت کودکان و نوجوانان به جای می‌نهد.

بدون شک ترویج و تحکیم ارزشهای متعالی

بیش و بصیرت به نهادهای مختلف جامعه و مظاهر فرهنگی می‌نگرند، بدون کمترین تردید و تزلزل شخصیتی، با نقشی فعال و پویا، با احساس مسؤولیت و رسالت فرهنگی به زندگی اجتماعی خود ادامه می‌دهند. اما آن زمان که کودکی از یک خانواده سخت‌گیر، مستبد و تنبیه‌گر و یا از هم‌گسسته، بی‌قید و بی‌تفاوت نسبت به ارزشهای فرهنگی حاکم بر جامعه، با پایه‌های لرزان شخصیت و کوله‌باری از ناکامیها و عقده‌های کمبود محبت، پای به مدرسه می‌گذارد، اگر مدرسه با ساختار مطمئن و ارکان تربیتی محکم، با شناخت دقیق از ویژگیها و نیازهای کودک و اتخاذ تدابیر مؤثر تربیتی توفیق چندانی در بازپروری شخصیت کودک دیروز و دانش‌آموز و نوجوان امروز نداشته باشد، بدون شک شخصیت چنین فردی بیش از دیگران در معرض آسیبهای اجتماعی تهاجم فرهنگی واقع خواهد شد.

هر قدر پایه‌های شخصیتی کودکان و

هیأت‌های مذهبی (با امامت و هدایت مدبرانه، صمیمانه و رقیقانه)، بیشترین تأثیر را در پرورش احساس خودارزشمندی، تقویت بینش و رفتار مذهبی و تکوین شخصیت متعادل و متعالی کودکان و نوجوانان دارد. در واقع تشکلهایی همچون هیأت‌های مذهبی، جلسات هفتگی سیار قرآن، احکام ودعا و نیایش به لحاظ فضای معنوی توأم با رفاقت و صمیمیت و روابط عاطفی حاکم بر آنها، در رشد اخلاقی و پرورش شخصیت مذهبی - اجتماعی اعضای خود توفیقات فوق‌العاده‌ای داشته‌اند.^۲

چگونگی برنامه‌های خانوادگی (درون فAMILI و بیرون فAMILI)، در احساس و نگرش و برانگیختگی تمایلات و گرایشهای مختلف کودکان و نوجوانان تأثیر شایان توجهی دارد. خانواده‌هایی که به اصطلاح گردهمایی یا میهمانیهای دوره‌ای دارند (اعم از اینکه اعضای

خانه و مدرسه در سطح جامعه و به شیوه‌ها و طرق متفاوت و متنوع و با بهره‌گیری از مبانی روان‌شناختی، انتقال و اعتلای پیام از طریق زبان، هنر و ادبیات، رادیو، تلویزیون، سینما و تأثر، با مشارکت فعال الگوهای موفق و مطلوب رفتاری کودکان و نوجوانان، تضمین‌کننده سلامت و رشد شخصیت و تقویت احساس خود ارزشمندی، اعتماد به نفس، اراده و عزم راسخ آنان خواهد بود.

اعتلا و تکریم منزلت علم، عالم، معلم، محقق و مدرس و ارزشمندی تلاش و ایثارگری، خویش‌داری و مسؤولیت‌پذیری، ساده زیستی و فرهنگ بسیجی در جامعه، به شیوه‌های متنوع، انگیزه‌های رشد و تعالی شخصیت و همانندسازی نوجوانان را با الگوهای مطلوب بیشتر ساخته، روحیه قدرت-طلبی، مقام پرستی و فزونی خواهی را که از آفات رشد شخصیت به شمار می‌رود، تضعیف می‌کند و نیز ویژگیهای مذموم شخصیتی مثل کینه توزی، نفاق ورزی، حسادت، دروغ‌گویی، تهمت، خودمحوری و خودمداری را از میان می‌برد.

درکنار رسانه‌های گروهی، انجمنها، تشکلهای سازمانها، مراکز شغلی و حرفه‌ای و غیره، بعضی از نهادها و تشکلهای رسمی و غیررسمی شهر و روستا می‌توانند بیشترین تأثیر را در رشد و سلامت شخصیت کودکان و نوجوانان داشته باشند.

مکانهایی همچون دانشگاهها، کتابخانه‌های عمومی (با حضور چهره‌ها و الگوهای محبوب و مشهور فرهنگی کشور)، مراکز عالی فنی، مهندسی و تحقیقاتی، به عنوان منابع فرهنگی و کانونهای مقدسی همچون مساجد، حسینیه‌ها و

گذاشته، باورهای تازه و بالطبع زمینه ظهور رفتارهای جدیدی را در ایشان فراهم می‌سازند. کوتاه سخن آنکه در کنار خانه و مدرسه، عوامل متعدد آشکار و نهان به طور مستقیم و غیر مستقیم شخصیت در حال رشد کودکان و نوجوانان را متأثر می‌کند. لذا شایسته است در هر شرایط و موقعیتی که قرار داریم و در هر شغل و مسئولیتی که هستیم، بیش از هر چیز مراقب رویش جوانه‌های وجود و شکوفایی شخصیت آنان باشیم.

پاورقیها:

۱ - تحقیقات مقایسه‌ای در جوامع مختلف و به دفعات مکرر، نشان می‌دهد که تماشای برنامه‌ها و فیلمهای خشونت آمیز تلویزیونی، رفتار پرخاشگرانه نوجوانان را در خانه، مدرسه و کوچه و خیابان، به طور جدی افزایش داده است و در مقابل ارائه برنامه‌هایی که حاکی از گذشت، صداقت، شجاعت، خویشنداری، محبت و سبقت در دوستی باشد، رفتارهای مطلوب را در ایشان بیشتر می‌سازد. نقش‌الگوهای رفتاری مطلوب نوجوانان و جوانان، مانند قهرمانان ورزشی، استادان برجسته دانشگاه، هنرمندان، مسؤولان اصلی اداره جامعه، صاحبان مشاغل خاص، خلبانان، فضانوردان، دریانوردان، پزشکان و غیره در برنامه‌های تلویزیونی بسیار مهم است.

۲ - در صد قابل توجهی از کارگزاران جامعه اسلامی ما از اعضای این قبیل هیأت‌های مذهبی بوده و هستند. بسیجیان دلاورمان نیز عمدتاً با هیأت‌های مذهبی و جلسات هفتگی قرآن، دعا و نیایش پیوند دارند.

فامیل و خویشاوند باشند و یا غیر خویشاوند)، لازم است به تأثیر اخلاقی و اجتماعی چنین تشکلهایی بر اذهان ساده و بی‌آلایش کودکان و نوجوانان توجه خاصی داشته باشند. بچه‌ها عموماً بطور غیر مستقیم و عمدتاً از راه مشاهده یاد می‌گیرند. یادگیری مشاهده‌ای پایدارترین یادگیریهاست و در تکوین شخصیت و ظهور رفتارهای فردی و اجتماعی بیشترین اثر را دارد. رفتار اجتماعی، نحوه سخن گفتن، لباس پوشیدن و غذا خوردن، اظهار نظرها، باورها و اعتقادات اعضای شرکت کننده در فعالیتهای دوره‌ای، بویژه افرادی که از جایگاه و منزلت اجتماعی و الاتری برخوردار بوده، دارای شخصیت نافذتر و مقبولیت و محبوبیت بیشتری هستند، برخوی و منش بچه‌ها اثر

